

2. LOCUINȚELE ROMÎNILOR ÎN MUNTENIA ȘI MOLDOVA.

Dacă șesul era locuit în majoritate de popoare slavone, muntele era sălășluința aproape exclusivă a Romînilor; căci Slavonii ce căutase și ei un adăpost alăturca cu Romîni în munții Dacici, încă din vremurile primelor năvăliri, își perduse naționalitatea lor în sinul poporului românesc, unde erau să dispară în curînd, sub valul ce se coboria din vîrfurile munților și acestialaltți, ce mai pastrau încă în cîmpia moldo-romînă felul lor de a fi.

O cercetare a documentelor și izvoarelor celorlalte, ce ne le au lasat timpurile anterioare descălecării, ne va dovedi că întreg semicercul de munți, ce se întoarce către România, era locuit, cu mult înainte de descălecare, de popor românesc.

Regele Ungariei Bela IV, care domnește de la 1235 pînă la 1270, vroind să apere țara lui de reîntoarcerea năvălirii mongole, care pusese în o așa de grea cumpănă statul unguresc, vroeste să așeze pe marginile Transilvaniei, din spre Muntenia, pe cavalerii sfîntului Ioan din Ierusalim. El dărueste deci acestor cavaleri pămînturile așezate peste munți, în Valahia, prin un document din 1247. În acel document se pomenesc cinci mici state, din care trei sunt arătate anume ca împoporate cu Romîni, iar done lasă a se induce acciași împrejurare. Regele anume concede cavalerilor toată țara *Severinului*, împreună cu knezatele lui *Ioan* și a lui *Farcas* pînă la riul Olt, precum și țara numită *Lytira* (a Lotrului), exceptînd din această donație țara *voerodului valah Lyrtioy*, pe care

o lasă Valahilor precum o avuse și până acuma. Mai dăruiește regele cavalerilor întreaga Cumanie, de la riul Olt înainte, afară de țara voevodului *Seneslau, pe care o lasă de asemenea Valahilor precum o a avuse și mai înainte.* Documentul amintește apoi și despre Valahii din țara Lytira. Despre celelalte două principate a le lui Ioan și Farcaș, de și documentul nu ne arată de ce popor erau locuite, putem induce cu siguranță că era tot de Români, mai întâi din faptul așezării lor în regiunea de peste Olt, care în tot deauna a fost unul din adăposturile de căpitanie a le Românilor, apoi din împrejurarea că aceste două state sunt numite knezate, ceea ce am văzut că erau niște autorități în obicei la poporul român de peste munți¹.

Regele concèdează prin documentul seu cavalerilor dreptul de a percepe jumătate din veniturile, foloasele și slujbele tuturor teritoriilor dăruite, și anume a țărișoarelor din dreapta Oltului, precum și din țara lui Seneslau din stînga acestui riu, pe jumătate, iar a restului Cumaniei în întregimea lor, pentru termenul de 25 de ani. Dacă regele încuviințază luarea a jumătate din veniturile țărilor stăpînite de voevozii Lyrtioy și Seneslau, atunci ce înțeles poate avea exemitarea lor din donația făcută și lăsarea lor în starea precum fusese până atunci? Pentru a înțelege această aparentă contradicere, trebuie să observăm ca veniturile regești din aceste deosebite țărișoare puteau fi două soiuri: *biruri*, în acele supuse direct autorității regelui și dăruite cavalerilor, precum bunăoară în țara Lytira, de la care regele concede «jumătatea tuturor veniturilor și foloaselor ce se culeg pentru regele de la Valahii ce locuiesc în țara Lotrului», și *tributuri*, de la țările lui Lyrtioy și Se-

1. Mai sus p. 503.

neslau, pe care regele le lăsa afară din donația făcută. Astfeliu regele putea încuviința cavalerilor jumătate din veniturile sale, cuvenite ca tribut din țările voevozilor români, fără ca să le fi dat vre-un drept de ocîrmuire asupra lor, pe care nici regele nu'l avea. Regele renunță însă în totalitate, în favoarea cavalerilor, la unele venituri speciale din țărișoarele date în stăpînirea lor directă, precum de la biserici, atît acele existente cît și de la acele ce s'ar zidi în viitor; apoi de la morile acelor țărișoare, în care regele vroia să favorizeze dezvoltarea unei astfelii de industrii. Lucru curios, de la morile din țara Lytira, care este arătată cum am văzut ca locuită de Romîni, regele crede că nu are nevoie de a încuviința această favoare, și își păstrează dreptul la jumătatea veniturilor din ele, probabil fiind că aice, ele fiind bine întemeiate, regele nu mai avea nevoie să încurajeze înființarea lor. Regele mai concede cavalerilor și veniturile pășcărilor, afară de acele din Dunărea, din care își oprește jumătate.

Valahii din țara Lytira mai sunt îndatoriți a face slujba militară, ajutînd cavalerilor cu *pregătirea lor resboinică*, de cîte ori ar fi a se respinge vre un atac exterior, și cavalerii sunt la rîndul lor îndatoriți să dea sprijinul lor acestor Valahi în aceeași împrejurare. În sfîrșit mai conține documentul, dispoziția, că de cîte ori vre un mai mare (nobil) al țării Lotrului (Lytira) ar fi osîndit la moarte, dînsul să poată apela la curia regească ².

2. Reproducem documentul conținut în *Fejer* IV, I, p. 447, în părțile cele mai caracteristice: „Nos Bela...damus et conferimus dictae domui totam terram de Zevrino, pariter cum Kenezatibus Ioannis et Farcasii usque ad fluvium Oltae, *excepta terra Kenezatus Laptioy votarodae quam Olachis relinquimus prout idem hactenus tenuerunt*; ita tamen quod medietatem omnium utilitatum et reddituum ac servitorum de tota terra Zevrino et Kenezatibus supra nominatis provenientium nobis nostris reservamus, medietate alia ad n-

Acest document constată într'un chip neîndoelnic existența, pe la începutul secolului al XIII-lea, a mai multor țărișoare în regiunea nordică a Munteniei, din care parte erau deadreptul supuse coroanei ungurești, iar parte numai vasale și tributare; că aceste țărișoare stăteau sub niște conducători, voievozi și kneji români; că poporul român ce le locuia era așezat, având între altele și mori, și că numera în rîndurile sale o clasă de nobili. În țărișoarele supuse regelui unguresc Românii erau îndatorîți, ca și în regiunile de peste munți, la apărarea granițelor de năvălirile străine; se bucurau deci în totul de organizarea și de privilegiile pe care am constatat că le avea națiunea românească chiar în limitele statului unguresc.

sum domus supradicte cedente, exceptis ecclesiis constructis et construendis in omnibus terris supra dictis. de quarum redditibus nihil nobis reservamus; exceptis etiam molendinis omnibus, infra terminos praenominatarum terrarum ubicunque factis vel faciendis *praeterquam intra Lytura*; nec non aedificiis et agriculturis omnibus sumptibus fratrum dictae domus factis, fenetis, piscinis etiam. praeter piscationes Danubii, quae nobis et ipsis communes reservamus. Concedimus etiam quod medietatem omnium proventuum et utilitatum quae ab Olachis terram Lytura habitantibus regi colliguntur domus hospitalis percipiat. Volumus etiam *quod memorati Olahi ad defensionem terrae et ad iniurias propulsandas quae ab extraneis inferentur, cum apparatu suo bellico assistere*, et e converso ipsi fratres in casibus consimilibus in subsidium et juvamen iuxta posse impendere teneantur; nec non sententias quas tulerit in eosdem ratas habebimus atque firmas. hoc addito quod si contra *maiores terrae* aliqua sententia de sanguinis effusione prolata fuerit, in qua senserint se gravari, ad nostram curiam valeant appellare. Ad haec contulimus praeceptorum ante dicto a fluvio Oltae et Alpibus ultrasilvanis totam Cumaniam sub eisdem conditionibus quae de terra Zevrini sunt expressae, *ex-cipit terra Senestai voivodae Olachorum, quam eisdem relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt*, sub eisdem etiam conditionibus per omnia quae de terra Lytura sunt superius ordinate. Hoc autem nolimus praeterire quod a primo introitu saepe dictorum fratrum usque ad viginti quinque annos, omnes redditus Cumanie terre integraliter domus praecipiat iam praefata. *praeterquam de terra Senestai ante dicta, de qua tantum medietatem reddituum et utilitatum obtinebit*." În întărirea papală a acestui document (*Theiner*, Mon. Hungariae sacra I, p. 209—211) Lyrtioy este numit *Lynioy* și terra Lytura, *terru Lytua*. Țara Lotrului era locuită încă dinaintea acestei donațiuni. Bela principele de coroană al Ungariei, dăruiește în 1233 lui Corlad, moșia Loviștea de *lîngă apa Lotrului*. *Fejer* VII, 4, p. 83: „nostre donationi terram *Loystha* vocatam. ab aqua *Lothur* vocata que fluit ad aquam *Olui*, cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis donavimus."

Existența acestor principate românești mai este întărită și prin un alt izvor, la care nu ne am prea putea aștepta, atât este el de străin și de îndepărtat de istoria Românilor, anume prin un cronicar sau istoric persian, *Fazel-Ullah-Raschid*, care scrie cătră anul 1300 o cronică a evenimentelor istoriei popoarelor mongolice, după actele oficiale ce se aflau în arhivele chanului mongol din Persia. Asupra redactării acestei cronici, iată ce spune autorul ei: «se aflau în arhivele chanului Mongolilor din Persia niște fragmente istorice de o autenticitate recunoscută, scrise în limba și cu literele mongole; dar puține persoane puteau să le citească. Pentru a pune aceste materialuri la dispoziția publicului, sultanul Mahmud Gazan Khan vroi să fie redactate în un corp de istorie și incredință această lucrare în 702 (1303) celui mai umilit dintre servitorii sei, Fazel Ullah fiul lui Abu-l-Kair supranumit Raschid, medicul din Hamadan, care primi ordinul de a consulta pentru a orîndui aceste materialuri pe învățații chinezi, indieni, niguri, kiptșahi și alții, care se aflau la curtea sa»³. Această prețioasă scriere redactată puțin timp după evenimente, pe temeiul unor documente oficiale, iată ce conține relativ la întrebarea ce ne preocupă: «În primăvara anului 1240, principii mongoli trecură munții Galiției pentru a intra în țara Bulgarilor și a Ungurilor. Orda care mergea spre dreapta, după ce a trecut țara Aluta, îi eși înainte Bazaram-Bani cu o oștire, dar fu bătut. Cadan și Buri au mers asupra Sașilor și i-au învins în trei bătălii. Bugek, din țara Sașilor, trecu peste munți, intrînd la Kara-Ulaghi și au bătut popoarele Ulaghice»⁴.

3. *D'Ohsson*, Histoire des Mongols, la Haye, 1834. I, p. XXXV.

4. *D'Ohsson*, II, p. 627—628. Asupra acestui loc au atras pentru prima oară luarea aminte reposatul *Alexandru Hasdeu*.

Adevărul spuselor lui Raschid poate fi controlat prin mărturisirea cronicelor ungurești, redactate de persoane ce fusese contemporane evenimentului. Numai anul indicat de cronicarul persian nu este pe deplin exact: ar trebui să fie 1241. Eroarea însă poate fi pusă în socoteala reducerii anilor hegiriei în anii de la Hristos, operație indestul de complicată. Toate celelalte arătări concordă pe deplin cu cronicile ungurești contemporane. Așa Raschid spune că Tatarii au intrat în Ungaria în primăvară și anume trecând peste munții Galiției, iar Rogerius în *Carmen miserabile* și archidiaconul Thomas în istoria pontificilor din Salona, arată ambii că Tătarii au intrat prin Poarta Rusiei, așezată precum am văzut între Galiția și Cumania, în ziua de 12 Mart⁵. Între șefii mongoli citați de Raschid aflăm și pe *Cadan*, arătat ca mergând spre stînga de Orda, care apucînd spre dreapta, ajunge la țara Oltului și apoi la Bazarambam. Cadan deci cobori pe la baza Carpaților orientali, prin valea Oltului, și ajunge la Sașii Brașovului, de unde trecu în Muntenia la Kara-Ulagli. În tocmai astfel arată și izvoarele ungurești amintite, că Cadan ar fi atacat Rodna, unde erau minele de argint, de unde el se va fi coborît, pe calea arătată, către Brașov și Kara-Ulagli⁶.

Această concordanță surprinzătoare între cronicarii ungurești și unul persian, ne arată că Raschid era foarte bine informat, din documentele ce le avea la îndemînă, asupra locurilor și a împrejurărilor, și că putem da o deplină crezare și celorlaltor arătări a le sale, care nu pot fi verificate prin alte izvoare.

Ce spune cronicarul persian despre Romîni? Mai

5. Mai sus p. 529.

6. Vezi *Rogerius*, *Miserabile Carmen*, c. XVI și urm. și *Arh. Thomas*, *Historia pontificorum Salonitarum*.

întâi că Orda, care mergea spre dreapta, coborînd de la nord către sud și trecînd prin țara Aluta, *după ce trece această țară*, îi esă înainte Bazaram-Bam, care e bătut. Acest Bazaram-Bam nu este decît cumperea titlului voevodului român, unit cu numele seu, este *Basarab-Banul* care vroia se impedece pe Tătari de a trece din țara Oltului în Oltenia. Era voevodul aceluiași stat pe care documentul din 1247 îl arată ca stăpînit de Lyrtioy; poate că era acest Lyrtioy el însuși, care fiind din familia Basarabilor, fusese denumit de Unguri, în documentul din 1247, cu numele seu propriu, iar de cronicarul persian cu titlul seu și numele de familie.

Raschid ne mai spune încă că din corpul condus de Cadan și Buri, după ce dînsul bătu pe Sașii Brașovului, un capitan Bugcek trecu munții, după cît se vede prin pasul Predeal, și atăcînd popoarele karaulaghice ce-i eșiră înainte, le bătu și pe aceste. Este invederat că cronicarul persian are aice în vedere alt grup de Romîni, decît pe acei ce luptau sub bautil Basarab contra lui Orda. Sunt acei amintiți de documentul din 1247 ca locuind în stînga Oltului, în țara voevodului Seneslau, care poate conducea el singur pe poporul seu la luptă contra Tatarilor⁷.

Această împotrivire a ducatelor românești contra năvălirii tătare arată că ele dispuneau de puteri însemnate, spre a îndrăzni să se opună unei năvăliri, înaintea căreia regele maghiar o rupsesese de fugă, și de aice se explică, cum se face de nici odată călugării ospitaliți nu luară în stăpînire locurile concesate lor prin diploma lui Bela, de oare ce regele își însușise

7. *Kara-Ulaghai* nu pot fi Romîni din Moldova, cum susține Dl *Simion Mangiuca* în Rom. Revue Pest. III. p. 436, ci numai acei din Muntenia, în fața Brașovului. Vezi *Mosucc*, Ist. crit., p. 106.

numai niște drepturi inchiștate asupra unor regiuni asupra cărora nu avea nici o autoritate, și dăduse deci ceea ce nu era a lui. Mai târziu întâlnim tot în aceste părți, pe voevod *Lythen*, probabil același cu *Lyrtyoy* din 1247 din Oltenia și cu *Basaram-Bam* a lui *Raschid*, care se revoltă împreună cu fratele său *Barbat* contra regelui Ungariei, *Vladislav Cumanul* (1272-1290), la începutul domniei lui, pe când era încă minor, adică pe la 1272-75, «ocupînd, cum spune regele, pentru sine o porțiune din pămîntul nostru *de dincolo de alpi* și nevroînd cu nici un chip să ne dea veniturile acelor părți»⁸. Atît indicațiunea locului unde domnia *Lythen* cît și numele fratelui său, *Barbat*, arată că este vorba de Romîni din Valahia, și deci de unul din ducatele indicate de documentul din 1247 și de cronică persiană; după numele voevodului, probabil acel din dreapta Oltului.

Din cercetarea de pînă aici rezultă că atît Oltenia cît și partea muntoasă a Valahiei mari era locuită de Romîni înainte de descălecare.

Mergînd mai departe pe coastele munților Carpați întâlnim altă grupă însemnată de Romîni, locuind în colțul unde acești munți, părăsind îndreptarea lor către răsărit, apucă de o dată înspre nord, anume prin ținuturile de astăzi a le *Putnei* și a *Rîmniceului*, în așa numită *Vrance*.

8. *Frjer*, V, 3, p. 274, 1285: „Cum nos in aetate puerili regnare coepissemus, Lythen waiwoda una cum fratribus suis per suam infidelitatem atiquam partem de regno nostra ultra alpes constantem pro se occuparat et proventus illius partis nullis admonitionibus redire curabat; saepe dictum M. Georgium contra ipsum misimus qui cum summa fidelitatis opera circum-pugnando cum eodem, ipsum interfecit et fratrem suum nomine *Barvath* captivavit et nobis adduxit et sic per eundem M. Georgii servicium tributum nostrum in eisdem partibus nobis fuit restitutum.” Acest document este întărit prin un altul, în care magistrul *Gheorghe* mulțamește la rîndul său pe unul *Petru*, pentru ostenelele puse în aceeași expediție contra lui *Lythen* și *Barbat*. *Frjer*, V, 3. p. 397, 1288.

O bulă papală din anul 1234 spune despre aceste părți următoarele : «In episcopatul Cumanilor, se află după cît știm, niște popoare care se numesc Valahi. De și ele se cred a fi creștine, desprețuiesc biserica romană și nu primesc sacramentele de la onorabilul nostru frate episcopul Cumanilor, ci de la niște pseudo-episcopi ce se țin de ritul grecesc. Cîți-va din regatul unguresc, atît Unguri cît și Sași și alți drept credincioși, zăbovind printre ei, trec la credința lor, și făcîndu-se una cu acei Valahi, primesc după feliul lor sfintele sacramente, în desprețul episcopului Cumanilor»⁹.

În episcopatul Cumanilor se vede deci că locuia, pe la 1234, o masă compactă de Valahi, care își aveau organizarea lor bisericească deosebită, și anume sub mai mulți episcopi. Este firesc lucru de a admite că nu le lipsea și o organizare politică, și că erau întocmiți în un voevodat, asupra existenței căruia fîntînele sunt însă mute. Că țara în care se întindea episcopatul Cumanilor era o țară organizată, se vede și de pe aceea că se așezase în ea mai mulți Unguri și Sași, care apoi părăsiau religia lor catolică, întorcîndu-se la aceea a pseudo-episcopilor. Pentru ca Ungurii și mai ales Sașii, popor civilizată pentru acele timpuri, să fi fost atrași afară din țara lor, trebuia ca noua lor patrie să le fi oferit oare care foloase materiale, mai ales în trebi comerciale¹⁰.

9. *Fejer*, III. 2, p. 350, 1234: „In Cumanorum episcopatu. sicut accepimus, quidam populi qui Valachi vocantur existunt. qui etsi censeantur christiani, Romanam ecclesiam contemnent, non a venerabili fratre nostro episcopo Cumanorum, sed a quibusdam pseudoepiscopis. graecorum ritu tenentibus universa recipiunt sacramenta. Nonnulli de regno Ungariae, tam Ungari quam Teutonici et alii orthodoxi morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem et sic cum eis quasi populus unus factus, cum eisdem Valachis, eo contempto, praemissa recipiunt sacramenta.“ *Theine*: Mon. Hung. sacra. I. p. 131, dă variantele *Walathi* și *quu* populus, (după originalul bulei din arhivele Vaticanului).

10. *Pic*. Abstammung, p. 114, nota 26: „Dass hier eine zahlreiche vala-

Episcopatul amintit al Cumanilor era același care din vechime se numea al Milcovului, așezat pe riul cu acelaș nume, între ținuturile Putnei și a Rîmnicului. Asupra acestei episcopii a Milcovului avem un document din 1096, în care Laurențiu episcopul ei, cere ajutor de la Secui, pentru a repara biserica cea întemeiată de străbunii lor, și care acuma era ruinată¹¹. Pe la 1228 Robertus Strigoniensis, arhiepiscopul Ungarici, institue în această episcopie a Milcovului un scaun menit cu deosebire pentru întoarcerea Cumanilor la creștinism, numind ca episcop pe Teodoric, și schimbă numele ei din episcopia *Milcoviensă* în aceea a *Cumanilor*. Secuii, întemeietorii ei, se supără pentru strămutarea numelui bisericii lor și sunt muștrați de noul episcop Teodoric, cu următoarele cuvinte: «Ce vă supără schimbarea numelui, când episcopatul rămîne cu aceeași rațiune și virtute cătră națiunea voastră? Oare în biserica lui Hristos nu s'au impacat să pască alături lupul și cu mielul? pentru ce oare nu și Secuiul cu Cumanul și Valachul?»¹² Acest loc din scrisoarea lui Teodoric cătră decanul Secuilor dovedește, că episcopia Cumanilor nu era decât vechea episcopie a Milcovului, care fiind așezată pe malurile pîrăului cu acelaș nume, se întindea pe

chische Volksmasse gemeint ist, erhellt schon daraus, dass selbe eigene Bischöfe hatte, und fremde Elemente in religiöser Hinsicht amalgamiren konnte.“

Este învederat că de acești episcopi trebuiau să se afle și în voevodatele lui Seneslau și Lyrtioy. Dacă însă aveau episcopi și cler, trebuiau să aibă și biserici; de aceea nu ar fi de loc extraordinar dacă s'ar afla în părțile arătate urme de biserici anterioare descălécării:

11. *Hasden*, Arh. ist., I. 1, p. 59, (reprodus după *Benkő*, Milkovia). U-nii bănuiesc acest document de plăsmuit.

12. *Teutsch und Firnhaber*, p. 45, 1228: „Quid vobis officit nominis mutatio, eadem manente episcopatus erga vestram nationem ratione et virtute? Nonne in ecclesia Christi lupum et agnum una pasci convenit? Quidni etiam Siculus cum Cumano Olachoque?“ Mai tîrziu găsim pe un episcop al Milcovului, Nicolai, că protestează contra acestei usurpațiuni, și cere de la papă restabilirea episcopiei sale deosebite. Bulă din 1371 în *Theimer*, Mon. Hung. sacra, II, p. 110.

cursul acestuia. Marginile episcopatului mergeau însă până la riul Siretiul, căci călugărul Rogerius spune despre Bochetor una din căpiteniile Tatarilor, că, «trezind Siretiul, ajunsese la pământurile episcopului Cumanilor»¹³. Aceste notiți combinate împreună, nu mai lasă nici o îndoială că episcopatul Cumanilor trebuia să se întindă în acel colț al Moldovei sudice: căci din ele rezultă întâi, că dînsul trebuia să fie în vecinătatea Secuilor, de oare ce Teodorie se îndreaptă către Secii pentru a-i împăca cu Cumanii; apoi trebuia să se mărginească cu Siretiul. Secuii însă ne locuind decît în colțul sud-răsăritean al Carpaților, în care altă parte putea să se atingă episcopatul Cumanilor cu ținutul Secuilor pe de o parte, pe de alta cu Siretiul, decît către gurile acestuia, în ținutul Putnei?

Nu este nici o îndoială că episcopatul Cumanilor trebuie căutat afară de Ungaria, căci mai întâi este statornic că Cumania alcătuia o țară deosebită de Ungaria, pentru care și regele Ungurilor purta și titlul de rege al Cumaniei. Apoi papa în mai multe bule vorbește de Cumania, ca de o țară deosebită de regatul maghiar¹⁴. De acești Cumanii, *din țara lor*, se ocupă papa în încercările sale de a-i întoarce la religia catolică, *în bulele anterioare anului 1241, cînd încă*

13. *Rogertius*, c. XX: „Bochetor autem cum aliis regibus flumen qui Zerech dicitur transeuntes, pervenerunt ad terram episcopi Cumanorum.”

14. Bula din 1253: „Dilectis filiis... in terris Sarracenorum, Chatharum, paganorum Graecorum, Bulgarorum, *Cumanorum*, Etyopum, Syrorum.” Scri. soarea regelui Ungariei din 1254: „et specialiter regiones que ex *parte orientis* cum regno nostro *continguntur* sicut: Ruscia, *Cumania*, Brodnici-Bulgaria. *Thucner*, Mon. Hung. sacra, I, p. 223 și 231.

Cumania este determinată de un izvor unguresc că alcătuind ceea ce astăzi se numește Muntenia mare: „Cumania vero dicitur terra Valachiae quae inhabitatur a Cumanis nigris, quae est sita a *fluvio Olta* inter alpes et Danubium, iacens versus Tartariam. quae nunc inhabitatur a Valachis et nuncupatur pars Transalpiniae et Moldaviae.” Decretul regelui Sigismund d'n 1435 în de universis regulis iuris antiqui. 1581, anexat la tripartitum opus iuris consuetudinarii incliti regni Hungariae, Viennae 1581 (Bibl. Acad., Col. Sturza, No 2481. nepaginat.)

Cumanii nu se așezase în Ungaria, decît în număr prea mic, sporind ei în această țară după năvălirea tatară. Astfeliu în o bulă din 1227, îndreptată către arhiepiscopul Strigonului, papa îi spune că au aflat despre întoarcerea mai multor nobili din acea gîntă și a unui principe Botz, *din țara lor*, cu toți supușii sei, pentru care îl însărcinează a rîndui un episcop special pentru acea țară¹⁵, ceea ce arhiepiscopul face, prefacînd episcopia Milcovului în una menită în special spre întoarcerea Cumanilor la credința catolică.

Acești Romîni, pe care-i aflăm în episcopatul Cumanilor, constituiau o masă compactă și în ținutul Secuilor, încît se vede că era o continuitate în așezările lor, din muntele, care vinca stăpînirea Secuilor pînă în șes, ce stătea sub acea a Cumanilor. Cronicarul unguresc Simon Keza spune despre Secui, pe care îi crede greșit a fi o rămășiță a Hunilor, că fiind primiți de Unguri în Panonia, nu fură așezați în cîmpia țării, ei avură împreună cu Valahii soarta de a fi relegați la hotar, unde amestecați cu Valahii se zice că ar fi deprins literere lor»¹⁶.

Astăzi scaunele Secuilor sunt aproape în totalitatea lor locuite numai de poporație maghiară. Cea romînă în simul cărcia Secuiei se așezară, a fost cu totul desnaționalizată de ei, și au deprins limba ungurească. Odată cu maghiarizarea poporului romîn, s'a schimbat și caracterul terminologiei geografice din romînă în maghiară, lucru ce nu se întîmplă nițăi-

15. *Theiner Mon. Hung. sacra*, I, p. 86: „Atqui cuius nobiles gentis illius per te ad baptismum gratiam pervenerunt et quidam princeps Bortz nomine de *terra illorum* cum omnibus suis subditis.“

16. *Simon Keza*, Endlicher, p. 100: „Isti enim Zetuli Hunnorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque Panonia conquesta, partim in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie, sed cum Blakis in montibus confinii sortem habuerunt, unde Blakis commixti litteris ipsorum uti perhibentur.“

rea aiurea. Faptul că mai înainte locuiau și Romînii alături cu Secuii, nu poate fi supus nici unei îndoeli. Afară de spusele lui Keza, mai posedăm și o dovadă documentală, într'un act emanat de la regele Vladislav, din 1301, prin care «*Romînii din satele valahe, ce se află în mijlocul Secuilor de lângă Odorheiu, sunt apărate de năvălirile Secuilor*»¹⁷. Romînii își perdură naționalitatea după un timp îndelungat de conviețuire alături cu Secuii, anume tocmai pe la sfîrșitul veacului al XVII-le. De aceea întîlnim încă multe sate în scaunele Secuilor, acele ce altă dată erau locuite de Romîni, în care se slujește încă astăzi în biserică în limba romînă, ceea ce dovedește că pierderea naționalității românești s'a făcut după introducerea limbei romîne în biserică, ceea ce se face cătră sfîrșitul veacului al XVII-le. Și astăzi cînd întrebăm pe locuitorii acelor sate ce sunt? Ei răspund *Olahi*, adică Romîni.

Aflarea unei poporații românești în scaunele secuiești, întărește însă mult existența ei pe acelaș timp și în Vrancea, care era contiguă regiunii locuite de Secui, și cu care dînsa alcătua o singură masă, ce locuise cînd-va numai în munți, însă care de la năvălirea Secuilor, peste ea, în adăposturile tocmai unde ea se retrăsese, se coborise și mai spre vale, în locurile unde mai tîrziu se înființă episcopatul Cumanilor.

Din organizarea Vrancei, anterioară descălecării, se explică cum se face de ea păstrează mai întîi în sinul statului muntean, apoi de la Ștefan cel Mare, după deslipirea ei din corpul Munteniei, în acel al Moldovei, o poziție deosebită. Cantemir ne spune

17. Document din colecția lui *Kemeny*, Transilvania IV, 1871, p. 95: „villas nostras olachales in medio Siculorum nostrorum de Udvarhel commorantium.”

că această «republică ar cuprinde 12 sate și vro 2000 de case, acăreia locuitori trăesc cu păstoria și nu practică agricultura. Ei plătesc principelui pe an un tribut hotărit, iar în celelalte se ocîrmuesc după legile lor, neprimind de la domni ordini, nici judecătoria»¹⁸. Și Vrancea deci păstrează, la descălecarea Munteniei, o autonomie respectată de întemeitorul unității statului, ca și de cealaltă parte a țării, banatul Olteniei.

Până aici deci am stabilit că întreaga coastă meridională a Carpaților Transilvaniei era încinsă, înainte de întemeierea domniei muntene, de o pînză de popor românesc, constituit în mici state, care aveau nobleța, episcopii și voievozii lor, care cunoșteau scrisoarea și erau îndestul de bine organizați pentru a atrage la ele pe Ungurii și Sașii de peste munți, organizare ce primi o grea lovitură prin năvălirea Tatarilor.

Urcînd pe Carpații moldovenești, de la Vrancea în sus, care aparține prin poziția ei atît Moldovei cît și Munteniei, întîlnim o poporație romîna prin județele Bacăului și a Neamțului, pe acolo pe unde știm că se ridică și cetatea Neamțului, acăreia nume dovedește existența unei poporații slavone sau romîne în împrejurările sale. Doi autori bizantini ne-au lăsat arătări neîndoelnice asupra acestui fapt, pe care ambii îl așază în veacul al XII-le.

Cinnamus, născut la 1145 și deci contimpuran evenimentului ce raportează, spune că «în anul 1161 împăratul Manoil Comnen, dușmanul cel mai înverșunat al Ungurilor, trimite în expediția întreprinsă contra lor în acel an, pe Alexios cu o mare armată cătră Dunărea, prefăcîndu-se că ar vroi să lovească

18. *Cantemir*, *Descr. Moldaviae*, p. 124.

pe Unguri iarăși prin locurile obicinuite. *Leon Batatze cu o armată tot așa de puternică, în care seafia mai ales un număr însemnat de Valahi, care se zice a fi o colonie italică, fu trimis pentru a cădea asupra Ungurilor din o altă parte, din spre marea Neagră, pe unde ei nici o dată nu fusese atacați*¹⁹. Conform cu acest plan Alexios ajunsese la Dunăre, și spăria neconținut pe Unguri, prefăcându-se că ar vra să treacă fluviul, în timp ce Batatze, căzînd asupra lor din părțile de către marea Neagră, pustie totul în calea sa, ucise un mare număr de oameni, și luînd tot pe atîta în robie se întoarse înapoi încărcat cu prăzi. Împăratul vroidî însă să dea Ungurilor și o a treia lovitură, trimise încă o armată, care înaintă către nord, în direcțiunea Tauro-Sciției, sub conducerea lui Lamparda și Petralifa».

Ungaria trebuia deci să fie lovită din trei părți de odată: prin locurile obicinuite, din partea mării Negre și prin Taurosciția. Locurile obicinuite sunt prin sud, trecînd Dunărea și Sava, pe unde în nenumărate rînduri găsim pe Bizantini resboindu-se cu Ungurii²⁰. Tauro-Sciția nu este altă ceva decît Galitia²¹. Atacul de la mijloc sub Batatze, trebuia deci să se facă între aceste două puncte extreme și fiind că Cînamus spune că lovirea lui Batatze trebuia să vină *dinspre marea Neagră*, este inviderat că el avea în vedere Moldova și trecătorile Carpaților din aceste părți, (bună oară pasul Oituzului), cu atîta mai mult că Cînamus adaugă că, prin aceste părți, nici odată Ungurii nu fusese vre-o dată atacați, ceea ce este adevărat, pentru regiunea arătată. Tocmai în acest scop al

19. *Cinnamus*, Ed. Bonn, p. 260: „.....ἀδοντα δε τινεσ βατατζην επίκλησιν ἐπέρωθεν σιούστεννα ἐπιζόμενον ἄλλο τε σγχρόν και δη και Βλάχων πολόν ὄμιλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀποικοι πάλαι εἶναι λέγονται.“

20. *Cinnamus*, p. 12, 119, 131, 217, 222, 239 etc.

21. *Cinnamus*, p. 115: „καιά Γαλιτζης χώρας Ταυροσκηθικής.“

unei neașteptate loviri apucase Batatze peste pasurile răsăritene a le Carpaților. Valahii sunt arătați însă ca aflînduse numai în corpul seu de armată. S'ar putea crede ca acești Valahi erau din acei ce locuiau în imperiul bizantin. Atunci însă nu înțelegem, mai întăiu, pentru ce ei se aflau numai în armată ce ataca din spre Moldova, și nu și în celelalte ce mergeau peste Sava și prin Galiția, care nu sunt arătate ca avînd în ele acest element. Apoi numărul cel foarte mare de Valahi, pe care cu deosebire apasă cronicarul, îi arată pe aceștia ca o împrejurare deosebită în constituirea armatei grecești. Pentru ce oare Cinamus ar fi notat această particularitate, dacă ar fi fost vorba de simpla alcătuire a unei armate bizantine? Scriitorul grec nu putea doară să fi amintit despre Valahi, din cauză că i-ar fi crezut pe ei cei mai bravi din toată armata, căci, atunci ar fi blamat oștirile propriului seu popor. Pomenirea deosebită a Valahilor în armata lui Batatze, se explică numai, dacă admitem că acești Valahi erau din partea locului, pe unde trecea generalul bizantin, și că ei alîindu-se cu împăratul Grecilor, sporise numărul armatei expediționare, ba poate chiar o constituiau aproape în totalitatea ei, punîndu-se numai sub conducerea unui general experimentat.

Această întreprtare a locului lui Cinamus nu este o simplă ipoteză, căci alt scriitor bizantin, contemporan cu Cinamus, ne dă o indicațiune, că Valahii ce locuiau prin acel timp în Moldova, erau într'adevăr prietini și aliații împăratului Manoil Comnen. Anume iată ce povestește *Nicetas Choniates* despre o împrejurare întimplată în 1167, șese ani după expediția lui Batatze. Moșul împăratului Manoil, sebastoratorul Andronic Comnen, fiind inclis pentru că uneltise o rescoală contra nepotului seu, ajunsese a scăpa din închisoare și, trecînd Dunărea, vroia să

fugă către ducatul Galiției; el ajunsese acum la hotarele acestei țări și se credea ajuns în un loc de scăpare, când fu apucat de către niște Valahi, care prinsese limbă despre fuga lui, și îl înapoia împăratului²². Slujba, făcută de Valahii lui Choniates lui Manoil, arată că ei căutase să îndatorească pe împăratul și că erau deci în bune relațiuni cu curtea bizantină. Acești Valahi însă trebuiau să locuiască tot pe acolo, pe unde și Cinamus spune că se aflau acei ce luară parte la expediția lui Batatze, anume prin județul Bacăului. Nicetas spune anume că acești Valahi s'ar afla pe la hotarele Galiției, unde ei prinsese pe Andronic. Sub numele de *Γαλιτζα* nu se poate înțelege orașul Galați, fiind că am văzut mai sus că astfel se numea Tauroscitia, adică Galiția propriu zisă²³; apoi Nicetas vorbește de hotarele acestui loc, care deci nu putea fi un oraș, ci o țară. Am văzut însă că Galiția se coboria în Moldova până la principatul Bârladului, care era pus suzeranitatea ei²⁴. Hotarele deci ale Galiției de Birlad, trebuiau să fie ceva mai sus de capitala principatului lui Ivanen, aproximativ prin județele Vasluiului, Romanului, și a Bacăului, și fiind că populația română s'au dovedit în deobște ca locuind părțile muntoase, acești Valachi trebuie să se fi aflat prin județul Bacăului și acel al Neamțului²⁵.

22. *Nicetas Choniates*, Ed. Bonn, p. 171: „ὄλλ' ὅτι τοῦ δειμαίνειν ἀπέι-
γεν Ἀνδρόνικος ὡς ἤδη τοῖς χεῖρας τῶν διοκόντων λαθῶν καὶ τῶν τῆς
Γαλιτζῆς ὄριον λαβόμενος, πρὸς ἣν ὡς εἰς σῶζον κρησφύγετον ὄρητο
τοῖτε θροεντῶν ἐπιπίπτει ταῖς ἄρξασσι, συλληθεῖς γὰρ παρὰ Βλάζων, οἷς ἡ
κῆμητὴν αὐτοῦ φθάσασσι φρυγὴν ὑψηλῆσσι εἰς τοὺς πρὸς βασιλίαν πάλιν
ἀπήγετο.“

23. Mai sus, p. 560.

24. Mai sus, p. 545.

25. Di *Hasdeo*, Ist. crit. p. 15, înțelege locul lui Cinamus în sensul că s'ar referi la România din Oltenia, care ar fi cuprins la acea dată Făgărașul, pătrunzînd în Transilvania împreună cu Batatze prin pasul Turnului-roș. Cum ar fi putut spune atunci Cinamus, că această parte venia dinspre marea Neagră și că pe acolo Ungurii nu fusese nici odată atacați?

Concordanța între cei doi autori bizantini, care ea însăși întărește faptul aflării Românilor prin regiunile arătate, mai este sprijinită și de altă împrejurare, anume tocmai de numele ce l poartă cetățuia, acăreia ruine se ved încă lângă orașul Neamțul, care oraș împreună cu pîraul și județul de acelaș nume, au fost toate imprumutate de la acel al cetăței.

O bulă papală ne dă deslușiri asupra zidirei acestei cetăți, care se vede făcută într'adevăr de Nemți, anume de cavalerii Teutoni, căroră regele Andrei II, după ce le restitu donatiunea țării Bîrsei, pe care întâi le o retrăsese, le adauge spre desdăunare și o «bucată de loc peste munți în Cumania, unde numiții frați ridicară o cetate foarte tare»²⁶. Îndepărtarea în care se află însă cetatea Neamțului de țara Bîrsei, ar putea să arunce oare care indoială asupra zidirei ei de cavalerii Teutoni din Brașov. Să nu uităm însă că Germanii erau colonizați și în Bistrița și Rodna, chiar în fața cetăței Neamțului, în Transilvania, și că deci este mai mult decît sigur că acea întăritură fusese făcută de cavaleri în interes comun pentru a apăra pasul Tulgheșului, cel mai îndămnatec de trecut pentru barbarii din cîmpie, cătră așezările din țara de peste munți.

Este inviderat însă că numele de cetatea Neamțului nu a fost dată acestei așezări de cătră întemietorii ei, ci *de acel popor în sinul căruia dînsu fusese ridicată*, adecă de Romîni lui Cinamus și ai lui Choniates, din elementul slavon al limbei lor.

Din toate aceste rezultă însă în chip evident con-

26. Bulla din 1232 în *Theiner*, Mon. Hung. I. p. 106: „Sed licet idem rex eis terram abstulisset, eandem ipsam tandem restituit ut debebat, quin etiam pro recompensatione damnorum, *ultra montes in viam, partem contulit Cumaniae, in qua dicti magister et fratres castrum munitissimum construxerunt.*“

tinuitatea așezărilor românești, și de la Putna în sus până spre Bucovina.

Cantemir ne a mai pastrat o relațiune din care putem deduce, că și mai la nord, prin munții Bucovinei, se afla o grupă de poporație românească constituită, ca și Vrancea, în un soi de republică, care exista încă cu oare care drepturi și privilegii pe timpul seu. Aceasta era «republica *Cîmpulungului*, care cuprinde vr'o 15 sate, toate cu legile și judecătorii lor proprii. Locuitorii ei nu se pricep la lucrul pământului și toată ocupația lor e păstoritul oilor. Tribut anual plătesc și ei, dar nu cît voește domnul, ci cît s'au legat ei cătră domnii de mai înainte, și această legătură lasă a se întări totdeauna de cîte ori se pune domn nou, trimițînd anume delegați spre aceasta la curte»²⁷. Este inviderat că niște asemenea drepturi, păstrate după constituirea statului moldovan, arată că oamenii acelei regiuni erau mai vechi locuitori ai țării decît acei ce veniră de peste munți; că ei se supuseseră acestora în chip condiționat, și că din aceea așezare originară a drepturilor lor față cu descălecătorii, se trăgea poziția deosebită de care ei, ca și Vrăncenii se bucurau în siml statului moldovenesc.

De la Cîmpulung în sus, se întinsese Romîni în hotarele monarhiei polone, mult mai spre șes de cum îndrăznise să o facă, în regiunile mai joase a le țărilor romine, celor bintuite de barbari. Aice intîlnim niște *kneji Bolohoveni* sau *Valahi*, între principatele de Haliciu, Volhynia și Kiev, până în apropierea Bugului superior. Un document ne dă chiar prețioasa indicațiune că orașelul Bolochoy din Galitia era numit «villa Valachorum». Ei trăiau sub conducătorii lor proprii, numiți *kneji*, ca și la Romîni din Ardeal și

27. *Cantemir*, *Descriptio Moldaviae*, p. 125.

Ungaria, și tocmai această organizare a lor, sub așezământul românesc al knezatelor, întărește faptul românității acestei populații.

«Prima lor mențiune se face în anul 1231, în luptele regelui Ungariei Andreiu al II-le pentru Haliciu, cu principele volhynian Daniil. Aici apar între trupele auxiliare și knejii Bolochoveni ca aliați ai Ungurilor. Patru ani în urmă întreprind Bolochovenii în coînțelegere cu principele de Cernigov alt răsboiu în contra Volhynilor, și între 1235—1240, de sine singuri, o expediție contra principelui Boleslav al Mazovicii. Încă și după invaziunea mongolă ei fură în stare a mai purta un lung și energic resboiu cu principele Daniil, care se sfârși în 1257, cu isbînda acestuia»²⁸.

Este lesne de înțeles cum această masă de Romîni, indetul de numeroasă pentru a purta răsboac pe propria ei samă, a putut să se lățască cătră nord și răsărit până adînc în părțile șesului. Regiunea, pe care ei o ocupară aici, era ocrotită de statul polon, pe cînd, în spre sud, ei trebuiau să nu se prea îndepărteze de munte, din pricina expunerii la prădăciunile barbarilor.

Din cercetarea de până aici s'au dovedit că Romîni ocupau și laturile exterioare a le Carpaților, și anume pe tot întinsul lor percurs, de la cataractele Dunărei, până în nordul Moldovei. Era firesc lucru ca Romîni, deprinzîndu-se de la o vreme cu greutățile traiului, să fi încercat a se cobori pe ambele laturi a le munților ce-i adăpostise atîta timp. Pe cînd deci pe de o parte ei se lăsau cătră văile Transilvaniei, unde se constituiau în mai multe voevodate, ei se coborîu și cătră acele deschise în spre Dunărea

28. *Onciul*, Dragoș și Bogdan în Conv. lit., XVIII, p. 261 care rezună cercetările lui *Kataznucki*.

și marea Neagră, organizându-se și aici sub aceeași formă de ocîrmuire națională. Pe cînd șesul era mai mult în stăpînirea Slavonilor, ea unii ce venise dinspre șes, partea muntoasă a țării era mai ales locuită de Romîni, de oare ce dînșii se coborise din munți, și această deosebire de origine a populației ambelor regiuni a le țărilor romîne, se oglindește și în terminologia geografică, mult mai bogată în numiri de origine slavonă la cîmpie decît la munte²⁹.

Impoporarea Munteniei cu locuitori înainte de descălecare, dă samă pe de altă parte despre putința unui comerț indestul de întins al Genovezilor cu latura nordică a Dunărei, prin veacurile al XII-le și al XIII-le. Astfel în unele din porturile Dunărei sunt fără îndoială de origine genoveză, precum o dovedește numele de *Giurgiu*, derivat de la *San-Giorgio* patronus Genovei și *Calafatul*, care vine de verbul italian *calafatare*, ce însumă a unge cu smoală vasele de apă. Fiind că aceste orașe sunt pomenite chiar din primele documente ce s'au descoperit pînă acuma, părerea, că ele să fi fost întemeiate înainte încă de descălecare, găsește indestule temeiuri.

Țările romîne de dincoace de munți nu erau niște pustietăți nelocuite, la venirea Romînilor de dincolo. Ele înfățoșau nu numai o populație indestul de numeroasă, dar aceasta era chiar încheșată în o organizare rudimentară de viață de stat. Năvălirea tatară, spăriind și sguduind pînă în temelii lor aceste începuturi de viață orînduită, făcu pe locuitori a pri-

29. Din locuința poporului romîn în Valachia înainte de descălecare și anume din stăpînirea lui prin Basarabi în Oltenia, după cum ne o arată cronicarul persian Raschid în 1241, se explică cum se face de găsim într'o cronică polonă intitulată „*Annales Polonorum vetustiores*” și care cuprind istoria acestui popor de la 1248—1282, sub anul 1259, următoarea notiță: „Tatarii după ce subjugară pe *Basarabeni*, pe Litvani, pe Ruteni și pe alte neamuri, au luat cetatea Sandomirului”, ap. *Hasdeu*, Ist. Crit. p. 67: „*Thartari subiugatis Bessarabenis, Lithvanis, Ruthenis, Sandomirg castrum capiunt.*”

mi, ca o apărare mîntuitoare, coborîrea de peste munți a valului de Romîni ce se lăția către cîmpie. Astfeliu pregăti cumplita năvălire mongolă patul cel nou, în care era să curgă de acum înainte mult bîntuitele unde a le vieții romăuești.

Intemeierea statelor Munteniei și a Moldovei nu are deci înțelesul unei colonizări, întreprinsă de Romîinii de peste munți, în siliștele deșerte a le viitoarelor principate, ci este o suprapunere a unui element nou coborît, din Transilvania, peste unul de baștină, care se plecâ înaintea lui. Din această amestecare a âmbelor pături se explică singure urmările descălecării, după cum vom vedea la locul seu.

Aice însă, înainte de a păși la expunerea evenimentului însemnat care procurâ Romîinilor viața neafîrnată, și făcu cu putîntă o istorie proprie a Romîinilor și o desvoltare a lor națională, trebuie să limpezim un alt punct esențial: relațiile în care s'au putut afla Romîinii de la nordul Dunării cu acei din Macedonia, și dacă între ei au mai fost vre o atingere de la prima lor desfacere în doué popoare ³⁰.

30. Comp. mai sus, p. 427. — Asupra tuturor ducatelor și voevodatelor, atît acele aflate de Unguri la intrarea lor în Panonia și Transilvania, cît și acelor urzite mai pe urmă în Muntenia și Moldova de mai tîrziu, vezi harta alăturată.

